

Доценко А. Ю.,
прокурор
Харківської місцевої прокуратури № 6

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ В УКРАЇНІ

WAYS TO IMPROVE CRIMINAL PROCEEDINGS UNDER THE AGREEMENT ON THE RECOGNITION OF GUILT IN UKRAINE

У статті визначено напрями вдосконалення інституту угоди про визнання винуватості з урахуванням положень Постанови Пленуму ВССУ від 11 грудня 2015 р. № 13. Зроблено висновок, що недоцільно змінювати порядок затвердження угоди про визнання винуватості в частині надання сторонам угоди права повторного звернення до суду з угодою в одному кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне провадження, угода про визнання винуватості, КПК України, сторони угоди.

В статье определены направления совершенствования института соглашения о признании виновности с учетом положений Постановления Пленума ВССУ от 11 декабря 2015 г. № 13. Сделан вывод, что нецелесообразно менять порядок утверждения соглашения о признании виновности в части предоставления сторонам соглашения права повторного обращения в суд с соглашением в одном уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное производство, соглашение о признании виновности, УПК Украины, стороны соглашения.

The article defines the directions of improvement of the institute of the agreement on the recognition of guilt taking into account the provisions of the Resolution of the plenum of the Supreme Soviet of December 11, 2015, No. 13. It was concluded that it is inappropriate to change the procedure for approval of the agreement on the recognition of guilt in part of the provision of the parties to the agreement right of recourse to the court with the agreement in one criminal proceedings.

Key words: criminal proceedings, agreement on recognition of guilt, CPC of Ukraine, parties to the agreement.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем кримінального процесу є необхідність оптимізації чинної кримінальної процесуальної форми, яка найбільш ефективно забезпечила реалізацію права особи на вільний доступ до правосуддя, сприяла не лише економному, а й раціональному використанню ресурсів, котрі виділяються для здійснення правосуддя, скороченню строків розгляду кримінальних проваджень і зменшенню навантаження на суддівський корпус. Інститут угод сприяє досягненню цих цілей, оскільки угоди є проявом диференціації кримінального провадження, сукупністю правових норм, що регулюють кримінальні процесуальні відносини щодо досягнення компромісу між сторонами угод на взаємовигідних, добровільних, взаємних і спрощених умовах у межах і в спосіб, визначений чинним кримінальним процесуальним законодавством [1, с. 44].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття й сутність здійснення кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості досліджували такі науковці, як Р. Новак, С. Паславський, Є. Повзик, Г. Соловей, М. Твердохліб. Тому, зважаючи на те, що інститут угод став звичним явищем у вітчизняному кримінальному судочинстві, на практиці мають місце деякі прогалини, що потребують розгляду й удосконалення.

Метою статті є виявлення та характеристика недоліків і труднощів, що виникають під час здійснення кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості, а також визначення деяких шляхів усунення цих прогалин, ураховуючи

практику реалізації цього інституту в Україні й окремих зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Поява інституту угод у кримінальному процесі зумовлена, з одного боку, перейняттям прогресивного зарубіжного досвіду у сфері подолання проблеми затягування судового провадження й підвищення ефективності кримінального процесу в цілому, а з іншого – вимогами міжнародно-правових норм. Слід відмітити, що практика укладання угод про визнання винуватості активно застосовується щодо кримінальних проваджень відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Однак усе ж потрібно відмітити, що процес укладення та затвердження угоди про визнання винуватості між підозрюваним (обвинуваченим) і прокурором є відносно новим у вітчизняному кримінальному судочинстві. Наразі вчені та юристи-практики під час дослідження порядку укладення й затвердження угоди про визнання винуватості пропонують різні законодавчі вдосконалення цього інституту. Тому доцільним буде їх розглянути, подати критичний науковий аналіз, а також висвітлити власний погляд на можливі шляхи вдосконалення процесу здійснення вітчизняного кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості.

Слід відмітити, що хоча інститут угод у кримінальному провадженні є відносно новим для вітчизняного судочинства, однак у порядок здійснення кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості вносилося чимало важливих змін, котрі значно змінили сутність цього інсти-

туту. Так, спершу угоду про визнання винуватості можна було укладати не у всіх кримінальних провадженнях (заборонялося щодо особливо тяжких злочинів і будь-яких злочинів, у яких був потерпілий). У 2015 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 25 квітня 2015 р. [2] було внесено зміни до КПК України та встановлено, що угоди про визнання винуватості можна укладати й щодо особливо тяжких злочинів, які розслідує Національне антикорупційне бюро України, за умови викриття підозрюваним (обвинуваченим) іншої особи, винної у вчиненні злочину, теж віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

У подальшому Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» від 16 березня 2017 р. було внесено зміни, відповідно до яких стало можливим укладати угоди й щодо будь-яких інших особливо тяжких злочинів і в кримінальних провадженнях, в яких бере участь потерпілий (потерпілі), за умови, що він надасть письмову згоду прокурору на укладення ним угоди про визнання винуватості [3].

Тому відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо:

- 1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;
- 2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи, винної у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;
- 3) особливо тяжких злочинів, учинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи чи організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших злочинів, учинених групою чи організацією, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, унаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо вповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо

кримінальних правопорушень, унаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди [4].

Слід погодитися з думкою М. Твердохліба, який зазначає, що позиція законодавця, згідно з якою укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, є цілком обґрунтованою з погляду захисту чи врахування інтересів потерпілого, оскільки в окремих випадках потерпілий зацікавлений в укладенні з підозрюваним угоди про визнання винуватості (переважно під час учинення групових корисливих або корисливо-насильницьких злочинів) [5, с. 359].

Відповідно до ч. ч. 7, 8 ст. 474 КПК України в разі, якщо суд відмовить у затвердженні угоди, повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається. Положеннями КПК України не передбачено повторного звернення з угодою в одному кримінальному провадженні навіть стосовно іншого обвинуваченого, якщо щодо першого була, наприклад, допущена неправильна кваліфікація або коли узгоджене сторонами покарання суперечить вимогам матеріального кримінального закону тощо. Із цього питання О. Леяк пропонує дозволити повторне звернення з угодою про визнання винуватості в одному кримінальному провадженні в разі усунення або зміни обставин, визначених п. п. 1, 3 і 5 ч. 7 ст. 474 КПК України, які стали підставою для відмови в її затвердженні судом. Якщо ж повторно направлена угода все одно не відповідатиме вимогам законодавства, суд відмовлятиме в її затвердженні, і досудове розслідування або судове провадження буде продовжене в загальному порядку [6, с. 12].

У п. 12 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод» від 11 грудня 2015 р. № 13 (далі – Постанова Пленуму ВССУ) указано, що якщо в угоді наявні недоліки, які за своїм змістом не є суттєвими, зокрема угода вміщує суперечності, неточності, які зумовлені переважно правовою необізнаністю сторін, з огляду на заборону, передбачену ч. 8 ст. 474 КПК України (щодо повторного звернення з угодою в одному кримінальному провадженні), правильним видається надання судом можливості сторонам уточнення укладеної угоди, внесення відповідних змін до її змісту. При цьому такі зміни мають бути погоджені між сторонами, відображені в журналі судового засідання, технічному записі та судовому рішенні [7].

Слід відмітити, що вказана позиція ВССУ є цілком обґрунтованою, тому все ж потрібно внести зміни до КПК України та визначити порядок надання судом часу сторонам угоди для усунення недоліків у такій угоді, зокрема щодо допущення неправильної кваліфікації кримінального правопорушення.

Поряд із цим варто відмітити, що в науковій літературі все частіше стали висловлюватися пропозиції

про те, що в КПК України необхідно змінити порядок затвердження угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, зокрема передбачити норму, за якою сторони угоди мають право повторно звернутися до суду з угодою в одному кримінальному провадженні в разі, коли одна зі сторін уже відмовлялася під час судового засідання від укладення угоди [5, с. 360].

Доцільність запровадження таких змін, на думку науковців, у переважній більшості викликана тим, що в деяких зарубіжних країнах у кримінальному процесі допускається повторне звернення в одному кримінальному провадженні до суду з угодою про визнання винуватості. Так, відповідно до ч. 4 ст. 614 КПК Республіки Казахстан відмова сторін (сторони) від укладення угод під час її розгляду в суді не перешкоджає повторному зверненню до суду з угодою в одному кримінальному провадженні (до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку) [8]. Вважаємо, що такі законодавчі нововведення є недоцільними, вони лише сприятимуть різним маніпуляціям сторін угоди, а також не сприятимуть забезпеченню процесуальної економії ресурсів і часу (саме вказана мета й установлювалася під час запровадження інституту угод у вітчизняне кримінальне судочинство).

Слід зазначити, що протягом 2012–2016 рр. у науковій літературі активно обговорювалося питання про те, що в КПК України та в Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не вносилися зміни в частині можливості узгоджувати та призначати покарання під час укладення угоди про примирення чи угоди про визнання винуватості відповідно до ст. 69–71 КК України (ці статті визначають порядок і умови призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, призначення покарання за сукупністю злочинів і вироків) [9].

Указане питання не знайшло однозначного вирішення в юридичній літературі й донині. Так, М. Корнієнко зазначає, що в угоді про визнання винуватості узгоджене покарання із застосуванням ст. 69, 70 КК України визначається без будь-якого обґрунтування та посилання на обставини, що пом'якшують покарання, і мотиви прийняття такого рішення. Незважаючи на наявність можливості застосування більш м'якого покарання за вчинені злочини для осіб, які уклали угоду про визнання винуватості, законодавець жодним чином не заперечив необхідність застосування загальних засад призначення покарання, які чітко закріплені в ст. 65 КК України [10, с. 161]. Г. Саєнко взагалі приходить до категоричного висновку, що завдання суду зводиться тільки до встановлення безспірного факту вчинення суб'єктом кримінально караного діяння та призначення узгодженого між сторонами покарання [11, с. 203].

У КК України закріплені засади призначення покарання, однак залишаються невизначеними правила призначення покарання в разі наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання й істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 69 КК України в таких випадках

суд, умотивувавши своє рішення, може (крім випадків засудження за корупційний злочин) призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, установленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за цей злочин. У цьому разі суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, установленої для такого виду покарання в Загальній частині цього Кодексу.

КПК України передбачає досягнення домовленостей у кримінальних провадженнях щодо вчинення підозрюваним чи обвинуваченим не одного, а декількох кримінальних правопорушень. На підставі цього в ч. 3 ст. 475 КПК України зазначено, що в резолютивній частині вироку на підставі угоди має міститися рішення про призначення узгодженої сторонами міри покарання за кожним з обвинувачень і остаточна міра покарання.

Отже, виникає запитання: чи можуть сторони узгоджувати покарання, коли новий злочин учинений особою після засудження, але до повного відбуття покарання? Чи є предметом угоди в такому разі тільки покарання, призначене за новий учинений злочин, чи й ті покарання, які підлягають призначенню за правилами, указаними у ст. 71 КК України. Тобто необхідно однозначно визначити, чи мають право сторони угоди узгоджувати остаточну міру покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК України) і за сукупністю вироків (ст. 71 КК України). У ст. 70, 71 КК України не вносилися зміни в частині можливості узгоджувати та призначати покарання під час укладення угоди про примирення чи угоди про визнання винуватості.

Відповідно до п. 12 Постанови Пленуму ВССУ сторони угоди (незалежно від її виду) зобов'язані, крім іншого, узгоджувати міру покарання та звільнення від його відбування з випробуванням (якщо домовленості щодо такого звільнення мали місце та сторони дійшли згоди).

Відповідно до ч. 2 ст. 75 КК України суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Отже, під час укладення угоди її сторони мають право узгоджувати не тільки покарання, але й визначати умови звільнення від відбування покарання з випробуванням, покарання якщо було узгоджене в межах ст. 75 КК України.

Водночас домовленості сторін угоди під час узгодження покарання не мають виходити за межі загальних і спеціальних засад призначення покарання, установлених законом України про кримінальну відповідальність. Зокрема, сторони мають узгоджувати покарання, урахувавши таке:

– по-перше, положення п. п. 1, 2 ч. 1 ст. 65 КК України, тобто в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК, і відповідно до положень Загальної частини КК України. Зокрема, коли в санкції статті (санкції частини статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин, не встановлено мінімальної межі покарання, сторони мають виходити із положень розділу X Загальної частини КК України;

– по-друге, ступінь тяжкості вчиненого злочину, особу винного й обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України). За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання й істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину з урахуванням особи винного, сторони угоди з огляду на положення ст. ст. 65, 75 КК України мають право, використовуючи положення ст. 69 КК України, узгоджувати основне покарання, нижче від найнижчої межі, установлені в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або інше основне покарання, більш м'який його вид, не зазначений у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин; не визначати додаткове покарання, передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове, за винятком випадків, установлених ч. 2 ст. 69 КК України [7].

Правові норми ст. 75 КК України можуть застосовуватися в разі вчинення особою як одного, так і декількох правопорушень. Відповідно до п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» у разі визнання особи винною у вчиненні кількох злочинів рішення про її звільнення від відбування покарання з випробуванням приймається тільки після визначення на підставі ч. 1 ст. 70 КК України остаточного покарання, виходячи з його виду й розміру. Коли особа, щодо якої було застосоване таке звільнення, вчинила до постановлення вироку в першій справі інший злочин, за який вона засуджується до покарання, що належить відбувати реально, застосування принципів поглинення, часткового чи повного складання призначених покарань не допускається. За таких умов кожний вирок виконується самостійно [12].

Урахування означених вимог кримінального закону має бути відображене в змісті угоди, а узгоджена міра покарання повинна мати конкретне вираження. У п. 12 Постанови Пленуму ВССУ чітко визначено, що суд також має враховувати, що КК України та КПК України регулюють два різновиди звільнення від відбування покарання з випробуванням: 1) загальний, коли вимагається встановлення можливості виправлення засудженого без відбування покарання; 2) спеціальний, у разі затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості, для укладення якої з'ясування питань, визначених у ч. 1 ст. 75 КК України, не є обов'язковим [7].

Крім того, у п. 20 Постанови Пленуму ВССУ частково було вирішене питання про призначення покарання за сукупністю злочинів і вироків у разі укладення угоди в кримінальному провадженні. Так, якщо кримінальне провадження у зв'язку з укладенням угоди попередньо було виділене в окреме провадження, потім вирок суду затверджена угода та призначене узгоджене між сторонами покарання чи звільнення від його відбування з випробуванням (при цьому щодо інших кримінальних правопорушень провадження здійснювалось у загальному порядку), то під час визначення остаточного покарання суд має керуватися ч. 4 ст. 70 і ст. 72 КК України. Якщо ж підозрюваний чи обвинувачений у період відбування покарання за вчинене кримінальне правопорушення, у провадженні щодо якого в подальшому було укладено угоду, то суд, переконавшись, що угода може бути затверджена, ухвалює вирок, яким затверджує угоду, призначає узгоджену сторонами міру покарання, а остаточне покарання визначає, керуючись правилами ст. ст. 71, 72 КК України [7].

Отже, у нових положеннях ст. 75 КК України та ст. ст. 471, 472 КПК України неоднозначно викладена позиція про можливість надання сторонам угоди права призначати покарання як за сукупністю злочинів, так і за сукупністю вироків. Тому правила призначення покарання, що визначені в ст. ст. 70–72 КПК України під час укладення угод у разі вчинення особою не одного, а декількох правопорушень, повинні бути конкретизовані в КПК України з урахуванням правових положень Постанови Пленуму ВССУ.

Таким чином, сторони угоди про визнання винуватості можуть узгоджувати міру покарання, а суд, керуючись правилами, визначеними в КК України, в окремих випадках має право призначати покарання за сукупністю злочинів і за сукупністю вироків.

Висновки. Таким чином, під час застосування та внесення відповідних законодавчих змін до КПК України щодо порядку застосування інституту угод про визнання винуватості в кримінальному провадженні слід урахувати практику застосування цього інституту, а також положення Постанови Пленуму ВССУ від 11 грудня 2015 р. № 13. Зроблено висновок, що доцільно внести зміни до КПК України та визначити порядок надання судом для сторін угоди часу на визнання винуватості для усунення недоліків у такій угоді (зокрема, щодо допущення неправильної кваліфікації кримінального правопорушення). Указано на недоцільність зміни порядку затвердження угоди про визнання винуватості в частині надання сторонам угоди права повторного звернення до суду з угодою в одному кримінальному провадженні.

Подальшого наукового дослідження потребують питання щодо визначення шляхів удосконалення порядку й умов укладення та затвердження угоди про примирення між підозрюваним (обвинуваченим) і потерпілим у кримінальному провадженні України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новак Р. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис ... канд. юридичних наук, спец. 12.00.09: «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2015. 214 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України № 198-19, від 25 квітня 2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/198-19/paran139#n139>.
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження: Закон України № 1950-19 від 16 березня 2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1950-19/paran37#n37>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-17 / Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
5. Твердохліб М. Проблема законодавчого вдосконалення кримінального провадження на підставі угод. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 1. С. 258–261.
6. Лесяк О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.
7. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 р. № 13 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>.
8. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11 июля 2017 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=1;-94.
9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. / Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
10. Корнієнко М. Особливості кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості: український і зарубіжний досвід / Підприємництво, господарство і право. 2017. № 4. С. 159–165.
11. Саєнко Г. Правова природа угоди в кримінальному процесі / Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. № 3. Том 3. С. 199–203.
12. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.